

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

קושיית הערוך לנר ממעשים שנכשלו תנאים ואמוראים

מעשה מובא בגמרא במסכת יבמות (קכא.) באדם שטבע באגם של מקום הנקרא סמקי, והשיא רב שילא את אשתו. אמר ליה רב לשמואל, תא נשמתי. אמר ליה, נשלח ליה ברישא. שלחו ליה, מים שאין להם סוף, אשתו אסורה או מותרת. שלח להו, אשתו אסורה. [שלחו לו:] ואגמא דסמקי, מים שיש להם סוף או מים שאין להם סוף. שלח להו, מים שאין להם סוף. [שלחו לו:] ומר מאי טעמא עבד הכי [-] שהתיר את אשתו אף שהם מים שאין להם סוף ומים שאין להם סוף אשתו אסורה]. [שלח להם:] מיטעא טעינא, אנא סברי כיון דקוו וקיימי, כמים שאין להם סוף דמי, ולא היא, כיון דאיכא גלי גלי אימור גלי אשפלו [-] שכיון שיש שם גלים יש לחשוש שהגלים נשאוהו למקום רחוק ושם יצא, כדרך שחוששים במים שאין להם סוף שעלה במקום אחר].

קרי שמואל עליה דרב "לא יאונה לצדיק כל און" (משלי יב כא) - שלא באתה תקלה זו לידו של רב. לנדות את רב שילא (רש"י). קרי רב עליה דשמואל "ותשועה ברוב יועץ" (שם יא יד) - תשועתי מן המכשול על ידי שנטלתי עצה משמואל (רש"י).

והקשה הערוך לנר מדוע לא שייך דבר זה ש'לא יאונה לצדיק כל און' לגבי המעשה ברבי ישמעאל שקרא לאור הנר והטה (שבת יב:), וכן במעשה שאכלו בני בבל ביום הכיפורים לפי חשבון בני ארץ ישראל (ר"ה כא.). וכן הקשה הערוך לנר במקום אחר (יבמות צט:) על המעשה ברבי יהודה בן טבאי שהרג עד זומם (מכות ה:). ורב ירמיה שאכל קודם הבדלה (פסחים קו:).

יסוד הערוך לנר ש'לא יאונה לצדיק כל און' היינו רק בהיזק גופני

ומייסד הערוך לנר: ונראה לי דלא שייך זה אלא בשיגיע לצדיק היזק גופני, כגון הכא שאם היה מנדה אותו שלא כדון, אז ח"ו היה שב עמלו בראשו. וכן בחולין דאם היה אוכל היה מסוכן למות ח"ו. אבל בשאינו עושה אלא חטא ועבירה לא שייך זה, דשב ורפא לו. דהיינו שאף שחטא יכול לשוב ולמחול עונו ואין זה בכלל 'לא יאונה לצדיק כל און'.

בכך מיישב הערוך לנר מה שיש להקשות בגוף הסוגיא, שאם אכן רב לא נכשל בנדותו את רב שילא משום 'לא יאונה לצדיק כל און', כיצד זה נכשל רב שילא עצמו בהתירו אשה זו לנישואין. אמנם לפי יסוד זה יבואר היטב, כי רב שילא נכשל בהוראת טעות, והרי זה ככל חטא בשגגה שיכול לעשות תשובה 'ושב ורפא לו', ורק רב שאם היה מנדה את רב שילא היה שב עמלו בראשו, והיה ניזוק בנזק גופני, אז אמרינן 'לא יאונה לצדיק כל און'.

ואמנם בתוספות הרא"ש (יבמות צט:) הביא פסוק זה ש'לא יאונה לצדיק כל און' כמקור ליסודו של רבינו תם שאין אומרים 'ומה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמם לא כל שכן' אלא בכשלונו אכילה, לפי שדבר מגונה הוא לצדיק לאכול דבר טמא. ובתוספות רבינו פרץ (שם) הוסיף והביא רמז לכך מלשון הפסוק 'כל און' שעולה בגימטריא 'אוכל טמא'. ועל פי זה יישב ר"ת מפני מה לא אמרו כן לגבי רבי ישמעאל שקרא והטה, ולגבי אכילת בני בבל ביום הכיפורים.

אך לכאורה יש להעיר שהרי הגמרא ביבמות מעמידה פסוק זה על כך שלא נכשל רב בנידויו רב שילא, ושם אין זה מידי דאכילה, ועל כרחך כמו שכתב הערוך לנר שגדר 'לא יאונה לצדיק כל און' גדר אחר הוא מ'אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים' - וצ"ב מה שהשווה הראשונים שני העניינים זה לזה.

גם הרמב"ן (בראשית כד לב) הביא פסוק זה של 'לא יאונה לצדיק כל און' על דברי חז"ל שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים. ובמק"א הבאנו דברי הקובץ שיעורים (פסחים קיב) שלמד בדעת הרמב"ן שמודה לסברת התוספות שרק בדבר אכילה אומרים כן, ואם כן יקשה גם לדבריו כיצד דנה הגמרא על אי נידויו של רב שילא מכח הפסוק 'לא יאונה לצדיק כל און'.

מקורות נוספים בהם קראו מקרא זה גם על כשלונות שאין בהם היזק גופני

ובגמרא בחולין (נט.) מובא מעשה נוסף ברב ושמואל, שרב רצה לאכול מבן צבי שהובא לבית ריש גלותא, ואמר לו שמואל שיש לחוש שמא יש בו ארס נחש, והניחוהו בתנור ואכן נפל ממנו חתיכות חתיכות מחמת ארס הנחש שהיה בו. וקרא שמואל עליה דרב 'לא יאונה לצדיק כל און'. והביא הערוך לנר מעשה זה וביארו לפי יסודו, שכן ניצל מאכילת ארס נחש שיש בו סכנה ונזק לגוף.

אמנם בגמרא במסכת עבודה זרה (לט.) מובא מעשה ברבה בר בר חנה שהגיע לאקרא דאגמא והביאו לפניו צחנתא, שהם דגים קטנים, ושמע אדם אחד שהקורא לאותם הדגים 'באטי' שהוא שם של דג טמא, ואמר שמכך שקרא לו אותו אדם 'באטי' שמע מינה שרמז רמזו לו מן השמים שיש בו דבר טמא, ולא אכל ממנו. ובבוקר עיין בו וראה שאכן היה בו דבר טמא, וקרא על עצמו 'לא יאונה לצדיק כל און'.

וגם בגמרא במסכת נדה מובא כן, לגבי מנימין סקסנאה שרצה להורות היתר בגלל הבנה שהבין בדברי רב, ולבסוף מת קודם שעלה בידו לעשות כן. וקרא שמואל עליה דרב 'לא יאונה לצדיק כל און'. וצ"ב לדברי הערוך לנר מה שייך כאן 'לא יאונה לצדיק כל און' כיון שאין שם היזק גופני לצדיק.

דברי הבן יהודה מכח מעשים בהיתר עגונה בגדולי ישראל שהצילם ה' מטעות

ובמה שהעיר הערוך לנר מגוף המעשה ברב שילא, שאם 'לא יאונה לצדיק כל און' כיצד נכשל רב

לא

יאונה

לצדיק

כל און

יום רביעי ז תמוז

יבמות דף קכא

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

שילא גופיה בהוראתו בהתירה אשה זו. כתב הבן יהודה כי נראה שבזדאי לא נכשל אותו צדיק, אלא השיאה ולא נבעלה כי שמע רב והפרישם, או שביני לביני באו עדים וראו שמת אלא שרב שילא התירם גם קודם בא העדים אבל עכ"פ לא נבעלה קודם שבאו העדים.

והביא מספר ויען אברהם (דף סב) במעשה שארע בדיון עגונה אחת שנחלקו בו הבית יוסף והרמ"א, הבית יוסף אסר והרמ"א התיר, והביא הרמ"א ראיות להיתר ופלפל בחכמה והתירה להינשא. ונגלה המגיד לבית יוסף ואמר לו שביום שכתב הרמ"א התיר לאשה להנשא, מת הבעל במקום שבו היה חי, כי באמת הבית יוסף כיוון אל האמת שאסורה היא אותה אשה, אלא שהקב"ה לא הביא תקלה על ידי הרמ"א ולכן מת הבעל ביום שכתב לאשה היתר להנשא.

וכתב הויען אברהם שכמעשה זה כן אירע גם להגאון חקרי לב שכתב פסק דין להתיר בראיות עצומות, וביני ביני נשמע הקול שהבעל חי, ונתן הגאון חק"ל הודאות להשי"ת על שלא באה תקלה על ידו. גם הבן יהודה הביא מה ששמע מעשה בזמן הרב הראשון לציון מהר"ם סוזין זצ"ל שהתירו הבית דין בירושלים ליבמה שתתייבם, ומוהר"ם היה לבו נוקפו על זה ולא הסכים להתיר, והבית דין עשו כהוראתו ונשאת לאחיו ואחר כך בא הבעל ותהום כל העיר. גם בזמן הגאון משנה למלך התירו רבני קושטא לעגונה שתנשא, והגאון משנה למלך היה לבו נוקפו ולא הסכים שתנשא, והבית דין עשו מעשה כהוראתם, ואחר כך בא הבעל ונגלה על ידי מעשה נורא הפלא ופלא. וסיים הבן איש חי: יהא רעוא שלא יכשלו חכמי ישראל בדברים אלו, וכיוצא בהם, ושלום על ישראל.

גם העיון יעקב עמד על כך וכתב על מה שקרא שמואל עליה דרב 'לא יאונה לצדיק כל און', שמה שטעה רב שילא יש לומר שהקב"ה לא אינה אף לו כל און, כי באמת גלוי וידוע לפניו שמת אותו אדם, רק שהם רצו לנדותו לפי שסברו שבפשיעה הורה כן. ומדברי הבן יהודה והעיון יעקב מבואר דלא כדברי הערוך לנר, אלא 'לא יאונה לצדיק כל און' הוא דין כללי שאין תקלה באה על ידי צדיקים. ולפי זה חזרה קושיית הערוך לנר למקומה.

ביאורי האחרונים במעשה בר' ישמעאל שכיון שעבר על תקנת חכמים איבד השמירה

ובעיקר הערת הערוך לנר מהמעשה ברבי ישמעאל, מצאנו כמה אחרונים שפירשו שארע כן לרבי ישמעאל לפי שאף ש'לא יאונה לצדיק כל און' היינו באופן שנשמר ככל האפשר מחשש איסור, אבל רבי ישמעאל שלא נהג כתקנת חכמים ואמר אני אקרא ולא הטה, בזה נסתלקה ממנו השמירה שיש לצדיקים ולכן בא לידי עבירה. כ"כ בספר נועם מגדים (פ' יתרו) ובספר קנאת פנחס (פ' חיי שרה). ואמנם יש להעיר על דבריהם ממה שהביאו התוספות ראה ממעשה דרבי ישמעאל ליסודו של רבינו תם שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים דוקא במידי דאכילה. ולדבריהם הרי אפילו אם כלל זה אמת גם בדבר שאינו אכילה, עדיין אין כל קושיה ממעשה דרבי ישמעאל שכן שם הוא הכשיל עצמו במה שעבר על דברי חכמים שאמרו אין קורין לאור הנר.

ועכ"פ על דרך זה ביאר בספר קנאת פנחס שם גם מה שמצאנו בגמרא בחולין (ה:): שרב ירמיה שלח סל של תאנים לרב זעירא, וסבר שהוא יעשרם, ורב זעירא סבר שבזדאי רב ירמיה כבר עשרם, ונאכלו הפירות בלא מעשר. והטעם שלא ניצלו מאון כדרך צדיקים, לפי שהיה לרב ירמיה לחשוש למה שאמרו 'חזקה על חבר שאין מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן', וכן רב זעירא לא היה לו לסמוך על רב ירמיה, והיה צריך לקיים מה שאמרו 'כל היכא דאיכא לברורי מבררינן', וכיון שעברו שניהם על דברי חכמים לכך לא נתקיים בהם 'לא יאונה לצדיק כל און'.

ביאור הבמדבר יהודה דשאני נידוי שאינו כעונש אלא כמי שאוכל סם המות

מהלך אחר ביישוב עיקר קושיית הערוך לנר, כתב בספר במדבר יהודה (יבמות שם). וזאת בהקדם דברי הגמרא בברכות (לא:): במעשה בעלי ושמואל, שהיה שמואל מורה הלכה לפני רבו, שנאמר "וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי", משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי?! אלא, אמר להן עלי, קראו כהן ליתי ולשחוט. חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למישחט, אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן למישחט, שחיטה בזר כשרה. אייתוהו לקמיה דעלי, אמר ליה, מנא לך הא. אמר ליה, מי כתיב 'ושחט הכהן' 'והקריבו הכהנים' כתיב - מקבלה ואילך מצות כהונה, מכאן לשחיטה שכשרה בזר. אמר ליה, מימר שפיור קא אמרת, מיהו מורה הלכה בפני רבך את, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

והקשה המהרש"א (ח"א שם) הלא שמואל היה באותו זמן קטן מב' שנים, שהרי נאמר שם (שמואל א' א כב) "וישב שם עד עולם" - דהיינו עולם של לויים שהוא חמישים שנה, וכל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנים (ה:). ויישב שרצה לעונשו בדיני שמים.

והקשה החתם סופר (דרשות ח"ב שסח:): דאדרבה בדיני שמים קיימא לן שאין עונשים עד עשרים שנה, וכיצד הועיל המהרש"א בדבריו לבאר חיוב מיתתו של שמואל בגיל שנתיים על שהורה הלכה בפני רבו. וייסד החתם סופר שענין המורה הלכה בפני רבו אין מיתתו כעונש בעלמא, אלא מיד כשמורה הלכה תחול עליו ממעל מיתה פתאומית, כפי שארע לנדב ואביהוא. ואפילו אם מחל רבו על כבודו - כי מיתתו אינה באה כעונש אלא "הוא טבע טבעי על יסוד הגלגלים ומחמת המערכת באה". וכתב החת"ס שאולי לכך התכוון המהרש"א באומרו שהוא מיתה בידי שמים.

על פי זה ביאר בספר במדבר יהודה את החילוק שבין מעשה רב לשאר המקומות, כי אילו היה משמת רב את רב שילא הרי שהיה זה כמי שאכל סם המות שאין לו תרופה אפילו שהוא בטעות, ודבר זה נחשב און שלא יאונה לצדיק. משא"כ שאר מעשים או הוראות אף אם יש בהם משום חטא אך 'ושב ורפא לו' ואין זה נחשב לאון.

"ואמר
המגיד לבית
יוסף שביום
שכתב
הרמ"א
היתר
לאשה,
מת הבעל
במקום שבו
היה חי, כי
באמת הבית
יוסף כיוון
אל האמת
אלא שאין
הקב"ה
מביא תקלה
לצדיק"

להנצחות והקדשות
נא לפנות למייל המערכת
תודה רבה!